

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Miroslava Pavlíková – Jan Hanzelka
Article / Článok: Nástroje ruských aktívnych opatrení ve vybraných zemích EU
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.1.108-131>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

PAVLÍKOVÁ, M. - HANZELKA, J. 2019. Nástroje ruských aktívnych opatrení ve vybraných zemích EU. In *Politické vedy*. [online]. Vol. 22, No. 1, 2019. ISSN 1335 – 2741, pp. 108-131. Available at: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.1.108-131>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu Politické vedy. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

NÁSTROJE RUSKÝCH AKTIVNÍCH OPATŘENÍ VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU¹

TOOLS OF THE RUSSIAN ACTIVE MEASURES IN CHOSEN COUNTRIES OF THE EU

Miroslava Pavlíková – Jan Hanzelka*

ABSTRACT

The concept of active measures, which is part of influence operations of Russia, covers a broad and complex range of activities, including political, military, economic, diplomatic, media focused as well operations of secret services. During the past few years, these activities affected various regions of the European Union. The article aims to identify and analyze tools of Russian active measures used within the European Union countries with different geopolitical patterns and relations to Russia. Specifically, the study focuses on three state actors – Austria, Italy, and Bulgaria. First, in the theoretical part authors deconstruct the concept with the use of comparison to similar ones: hybrid warfare and information warfare. Next, authors consider the concept of active measures as the most proper for analyzing Russian influence operations in the European Union. The analysis and comparison of case studies have both shown clear differences and similar patterns in used active measures tools, such as an essential position of extreme right parliament parties. The concept of active measures has proven to be a helpful tool when analyzing Russian influence operations in its typical complexity.

Key words: Active Measures, Hybrid Warfare, Information Warfare, Russia, EU

* Mgr. Miroslava Pavlíková působí jako odborná asistentka na Centru bezpečnostních a vojenskostrategických studií na Univerzitě obrany, Kounicova 65, Brno a jako doktorandka na Fakultě sociálních studií, Masarykově univerzitě v Brně, Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika, e-mail: miroslava.pavlikova@unob.cz.

Mgr. Jan Hanzelka působí jako doktorand na Fakultě sociálních studií, Masarykově univerzitě v Brně, Joštova 10, 602 00 Brno, Česká republika, e-mail: janhanzelka90@gmail.com.

DOI: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2019.22.1.108-131>

¹ Tento článek byl zpracován v rámci projektu STRATAL - *Strategické alternativy* (CBVSS, Univerzita obrany) a GAMU – *Manipulativní techniky propagandy v době internetu* (Masarykova univerzita).

Úvod

Vlivové aktivity Ruské federace v zemích Evropské unie jsou předmětem četných studií s pomocí aplikace strategických konceptů, a to od informačních operací až po hybridní válku (např. analýzy NATO STRATCOM COE). Jedním z nich, který má původ již v Sovětském svazu a je v praxi stále aplikován na několik státních aktérů, jsou tzv. *active measures* (v orig. *активные мероприятия*), v překladu *aktivní opatření*. Aktivní opatření (dále jen AO) zahrnují širokou a komplexní škálu aktivit, kam bychom mohli zařadit i výše zmíněné informační operace společně s např. tajnými operacemi nebo akcemi vojenského charakteru. Tento historický koncept poukazuje na komplexnost ruských vlivových aktivit, kdy v sobě spojuje několik technik: politické, vojenské, ekonomické, diplomatické, mediální, ale také činnost zpravodajských služeb nebo *cyber operace/aktivity* (Darczewska, 2018, s. 245). Na aktuálnost užití konceptu i v dnešní době poukazuje např. jeho užívání v dokumentu *Report on Russian Active Measures* od americké Sněmovny reprezentantů, kde je diskutováno vměšování Ruska do amerických prezidentských voleb v roce 2016.

Ač jsou AO velmi komplexní a často bez vymezených hranic, nabízejí se jako vhodný koncept k analýze ruských aktivit v rozličných regionech, neboť Rusko zaujímá k jednotlivým evropským zemím rozdílný přístup. Jak poznamenává **Darczewska** a **Żochowski** (2017, s. 58), trendem současných AO je regionalizace, která vyžaduje nebo také umožňuje využívat kulturní a regionální specifika. Následující práce se zaměří na země, které zastupující různé regiony EU, aby mohlo být na tato specifika poukázáno. Cílem studie je tedy analýza ruských AO v různých evropských regionech.

Pro analýzu AO v EU byly vybrány tři země, kdy první - Bulharsko, sdílí s Ruskem kulturně-historické vzorce, je mu geograficky blízké a země mezi sebou mají i významné ekonomické vazby. Druhá Itálie bude představovat zemi geograficky vzdálenější bez významnějších historicko-kulturních vazeb. Nakonec bude přidáno Rakousko, jakožto neutrální aktér mezinárodního systému a zároveň zástupce zemí střední Evropy. Důvodem je zahrnutí co nejširšího možného spektra potenciálních cílů ruských AO, abychom mohli co nejkompaktněji koncept aplikovat. Zaměření na tyto oblasti EU tak může např. napovědět, zda jsou nástroje AO proti různým aktérům podobné či se významněji odlišují. Hypotézu o rozdílnosti přístupů k aplikaci AO předkládá **Mark Galeotti** (2016, s. 6):

“Podoba AO je rovněž produktem geografie a kultury. Různé regiony a země v Evropě se vyznačují odlišnými úrovněmi zranitelnosti a citlivosti vůči různorodým přístupům. Existují jasné rozdíly mezi přístupy ruských agentů v jednotlivých evropských zemích.”

Text chce zároveň otestovat koncept AO a zjistit, nakolik je možné s jeho pomocí analyzovat ruskou strategii ovlivňování jiných státních aktérů. Ač má koncept původ v Sovětském svazu, od krize na Ukrajině a ruských otevřených i tajných akcí v EU či USA je předmětem politických a akademických diskuzí (Darczewska – Żochowski, 2017). V současnosti je zastiňován konceptem hybridní války, který se těší mezi akademiky v rámci studií ruského vlivu velké oblibě.

1 Teoretické vymezení

Než vymezíme koncept AO, pokusíme se nalézt základní rozdíly mezi ním a dalšíma dvěma – *hybridní a informační válkou*,² které jsou nyní nejčastěji používány v *policy*, akademickém i mediálním diskurzu pro popis či analýzu ruských vlivových operací. Koncepty mohou být snadno zaměňovány či nadužívány (v případě *hybridní války* pak lze hovořit o *buzzword*), k čemuž vede zejména jejich nejasné vymezení. Zároveň ospravedlníme, proč je v rámci této práce přistupováno právě k zvolenému konceptu.

V současnosti je u bezpečnostních témat asi nejvíce rezonujícím koncept hybridní války, v originále *hybrid warfare* nebo ve variantách jako *hybrid war/conflict/threat*. **Bahenský** popisuje boom kolem hybridní války (HV) pomocí přirovnání k samoobsluze, kde si každý může vybrat, co se mu nejvíce hodí (Bahenský, 2016, srov. Bahenský, 2018). Nejasně vymezené hranice a široký formát indikátorů dělá z HV multifunkční nástroj, který ovšem svým rozsahem není příliš obratný ve vědecké praxi. Po omezeném teoretickém bádání ztělesněném zejména **Hoffmanem** (2012, 2009) a sférou *policy* přichází s ruskou agresí na Ukrajině oživení konceptu a přenos i do sféry akademické. Nicméně i přesto dnes chybí jednotné vymezení či shoda mezi autory o jasném obsahu HV, a to vyjímaje těch pocházejících ze stejných institucí (Bahenský, 2016). Hlavní linie vymezení se pak pohybuje kolem kombinování různých typů boje – lineárního a nelineárního, kinetického a nekinetického, konvenčního a

² Dvojice zvolených není absolutní; co se týče současného diskurzu v popisu ruských vlivových operací. Samotné *influence operations* mohou být relevantním zástupcem. Dále se objevuje například *nelineární boj*, *PSYOPS*, *propaganda*, či *válka čtvrté generace*.

nekonvenčního ad. Zároveň HV přestala být vnímána jako doména vojensky slabšího nestátního aktéra v defenzivě, ale jako nástroj využitelný státními aktéry s významným mocenským a vojenským potenciálem (Stojar, 2017, s. 54).

Jelikož bude v textu operováno s HV v rámci vymezení konceptu AO, budeme operovat s co nejvíce obecnými znaky, které se v současné diskuzi objevují.

Koncept *informační války* (IV) začal být rovněž významně skloňován po anexi Krymu. Charakter není natolik neustálený jako u HV, na druhou stranu však disponuje velkým rozdílem ve výkladu mezi Západem a Východem. Zatímco je v rámci západního strategického myšlení, reprezentovaného zejm. USA, IV vnímána jako taktický prvek během vojenských kampaní (požívající např. PSYOPS), Rusko ji chápe jako multidimenzionální kampaň probíhající v době míru i války, jež není jen pouhou propagandou, ale i zneužitím historie, kultur, jazyka či nacionalismu (Giles 2016).

Koncept AO zahrnuje podobné definiční znaky jako dva zmíněné; počítá s diplomaticko-politickou sférou, vojenskou i ekonomickou; integruje několik dimenzí. Ač je součástí ruského strategického myšlení již od dob Sovětského svazu a má polotajný charakter, jeho znaky je možné dostatečně charakterizovat. Nevýhodou je důraz na aktivity tajných služeb; které je přirozeně složité studovat.

1.1 Konceptualizace aktivních opatření

Dle definice **Darczewské** jsou AO soustavou otevřených a skrytých metod a aktivit typu sociálního inženýrství, psychologického vlivu a manipulativních technik, které slouží k dosažení specifických politických cílů. Jako součást sovětských AO se uvádí i vojenské manévry či paramilitární operace, povstalectví nebo teroristické útoky (Darczewska, 2017). Podle sovětské doktríny zahrnuje koncept AO široké spektrum aktivit od dezinformací, přes snahy o ovlivnění politiky až po tzv. *aktivity sovětských front* nebo zahraničních komunistických stran (Kux, 1985).

Vznik AO se váže již k letům 1919 a 1920, konkrétně založení Kominterny a Cheky (Styrna, 2012). Po rozpadu SSSR nebyly přerušeny, pouze se transformovaly v opatření následující podmínky jiného režimu a nových technologií (například *cyber*). Významná role v oživení AO patří současnému ruskému prezidentovi **Vladimiru Putinovi** a jeho strategii obrany proti

“informační válce Západu.” (Darczewska, 2017, s. 38) Tato součást ruské strategické kultury má za cíl nikoliv aplikaci vlastních hodnot na jiné systémy, ale jejich destrukci. Takové ovlivnění nepřítele poté vytváří vhodné podmínky pro preferovanou zahraniční politiku (Darczewska, 2017, s. 14). Významnou roli v AO hrála za Sovětů KGB; současné tajné služby si tuto důležitost ponechaly (Darczewska, 2017).

Pro účely této studie bude operováno s vymezením AO dle **Dennise Kuxe**, svého času náměstka ministra zahraničí a diplomata USA³, který AO definuje na základě pohledu na zahraniční aktivity Ruska, které označuje jako *bílé*, *šedé* nebo *černé*. AO podle **Kuxe** spadají pod šedou nebo černou rubriku (Kux, 1985). Ač bylo toto vymezení vytvořeno před několika lety a za jiných zahraničně politických okolností, je svým obsahem stále velmi aktuální, neboť počítá s novými technologiemi, které Rusko v rámci AO využívá (Darczewska, 2018).

Oblast bílých aktivit odkazuje k otevřeným a legálním akcím, kterým dnes odpovídá např. činnost médií a mediálních agentur vlastněných státem, jako je televize RT, zpravodajský web Sputnik nebo agentura RIA Novosti. Dále pod kategorií spadají akce pořádané ruskými ambasádami, jako např. vědecké či kulturní události, či jinými orgány státu.⁴ Šedé aktivity lze chápat jako *pololegální*, částečně utajované a s různými formami krytí. Zahrnují ovlivňování rozličných skupin, jednotlivců (Darczewska, 2018) a organizací, mezi něž se řadí i např. politické strany. Dále jsou důležitou součástí média, která šíří dezinformace nebo tendenční zprávy. Do šedých aktivit lze také zařadit řízení a ovlivňování ruských nevládních organizací či jiných subjektů.⁵ Co se týče černých aktivit, představují nejzákladnější kategorii. **Kux** (1985) je zařazuje pod záštitu ruských tajných služeb. Součástí může být též rekrutace *agentů vlivu* („agents of influence“), provokace, subverzivní akce, organizace demonstrací, korupce, vydírání, použití ozbrojených sil nebo kybernetické útoky (Kux 1985). Důraz na tajné služby vytváří z těchto nástrojů AO nejproblematičtější komponent pro studium. Informace o těchto aktivitách nejsou pro akademickou sféru dostupné, a zůstávají tak předmětem diskuzí či odvozování (Darczewska, 2018).

³ v orig. *Vice Secretary of the State*

⁴ např. *rossotrudničestvo* – ruské centrum vědy a kultury

⁵ např. *Russkij Mir* nebo *Ruská historická společnost*

Autoři se nicméně domnívají, že analýza tzv. *šedých aktivit* je stále schopna dostatečně popsat podobu využití AO ve vybraných zemích EU. Šedé aktivity, jak popisuje **Darczewska** (Darczewska, 2018), jsou hlavní scénou pro současnou ruskou konfrontaci se Západem, které jsou užívány k destrukci základů vybraných zemí. Příkladem, který se uvádí jak pro dobu existence SSSR, tak pro současné Rusko, je podpora či řízení mediálních platform šířících dezinformace (Kux, 1985).

U těchto aktivit je však nutné počítat s polo-průhledností, prolínáním s černými aktivitami a možným zapojením rozličných aktérů včetně tajných služeb. Nicméně ona tajemnost a nejasnost je podstatou celých AO. Demonstrací je ruské popírání invaze na Krym či vměšování do prezidentských voleb v USA v roce 2016 (Cormac a Ardlich, 2018).

Pro snazší orientaci v datech budeme postupovat podle osnovy *politika-média-ostatní*; založené na kategorizaci aktivit dle šedé rubriky. Do kategorie politika budou zařazeny informace týkající se AO vůči politickým stranám, hnutím, konkrétním politikům, vládám nebo hlavám státu. Kategorie média se zaměří na vztahy národních mediálních společností s ruskými, soukromé společnosti, sociální média či jiné internetové aktéry. Kategorie ostatní bude zahrnovat další aktéry, u kterých je možné napojení na ruské AO, např. nevládní organizace, církevní organizace, vědeckou a akademickou sféru a různé kulturní či vzdělávací subjekty. Ač je **Kux** explicitně nezmiňuje, ekonomické či energetické vazby mohou být také důležitým nástrojem ruského vlivu. Finance velkých ekonomických společností se mohou objevovat v rozpočtech politických stran nebo např. podporovat různé organizace s významným vlivem na veřejnost (Galeotti, 2017). Jak zmiňuje **Abrams** (2016), běžné obchodní vazby mohou být zařazeny do bílých aktivit. Pokud však tyto vazby výrazně zasahují do politiky a sledují i jiné než obchodní cíle, mohou se překlenout do oblasti AO.

Tabulka č.1: Jednotlivé koncepty a jejich komparace

	AKTIVNÍ OPATŘENÍ	HYBRIDNÍ VÁLKA	INFORMAČNÍ VÁLKA ⁶
Hlavní definiční znak	aktivity tajných služeb, polotajné akce	kombinace tradičních a netradičních typů boje	INFOOPS, PSYOPS (Západ) propaganda; zneužití historie, kultury, nacionalismu (Východ)
Formát	široký	široký a nejasný	poměrně jasně vymezený (Západ) široký (Východ)
Časové vymezení	<i>long term</i>	<i>long term</i>	<i>short term</i> (Západ) <i>long term</i> (Východ)
Role propagandy	součást	součást	bílá propaganda (Západ) součást či synonymum (Východ)
Postoj USA, NATO, EU	užíváno protivníkem (Ruskem)	užíváno protivníkem (Ruskem)	součást vlastní strategie i protivníka, ale v odlišném rozsahu
Postoj Ruska	součást vlastní strategie	užíváno protivníkem (Západem)	součást vlastní strategie i protivníka
Součást strategie	součást ruské strategie	neexistuje něco jako strategie/doktrína HW; (často operování s Gerasimovou doktrínou (více např. Galleotti, 2018))	součást západní i ruské strategie, odlišný rozsah

Zdroj: Autoři článku

⁶ Pokud se kategorie liší v západním a východním vymezení, je řádek rozdělen na dvě části, kdy vrchní odpovídá západnímu a dolní východnímu vymezení.

2 Případové studie

2.1 Itálie

Poslední léta byla pro Itálii těžká zejména v oblasti ekonomiky, jejíž špatný vývoj nejvíce zasáhl mladší obyvatelstvo (Annunziata, 2018). V souvislosti s ekonomickou frustrací rostla ve společnosti xenofobie, rasismus či odpor vůči migraci, čehož využily hlavně strany Hnutí pěti hvězd (Movimento 5 Stelle) nebo Liga severu (Lega Nord). Právě u těchto subjektů můžeme nalézt významné vazby na Ruskou federaci (Boobyer, 2018).

2.1.1 Politika

Vládní strana Hnutí pěti hvězd, jež získala ve volbách na jaře 2018 jako strana nejvíce procent (32,7 %) (Ansa, 2018), chce bojovat proti zavedeným elitám, Evropské unii, NATO a vojenským aktivitám Západu na Východě.

Sankce proti Ruské federaci Hnutí v roce 2015 odmítlo a o rok později proběhla schůzka mezi vedením strany a stranou prezidenta **Vladimira Putina** *Jednotné Rusko* (Polyakova, Kounalakis, Klapsis, 2018). V roce 2017 pak Hnutí vydalo manifest oficiálně proklamující afilaci k Rusku. V minulosti Hnutí sdílelo na svých oficiálních stránkách články z ruských státních médií jako *Sputnik* nebo RT (Stefano, 2018), někteří jeho vysocí představitelé zase zveřejňovali dezinformační či proruské články z pochybných zdrojů (Nardelli, Silverman, 2016).

Krajně pravicová Liga severu se ziskem necelých 18 % v parlamentních volbách 2018 sdílí rovněž odpor proti ruským sankcím a její leader **Matteo Salvini** inklinuje k myšlenkám **Alexandra Dugina**⁷ (Polyakova, Kounalakis, Klapsis, 2018). Strana disponuje *smlouvou o spolupráci* s Jednotným Ruskem a vazbami některých představitelů s ruskými autoritami kolem **Vladimíra Putina**. Členové se rovněž účastní konferencí a projektů pod záštitou Ruska či organizují demonstrace proti migraci a sankcím EU (Polyakova, Kounalakis, Klapsis, 2018). V únoru 2019 byla v italském deníku *L'Espresso* (Tizzian, Vergine, 2019) publikována informace, že Rusko nabídlo Lize severu finanční podporu ve výši 3 milionů euro na nadcházející květnové volby do Evropského parlamentu (Rettman, 2019).

⁷ Alexandr Dugin je nazýván ideologem tzv. *euroasijského hnutí*. Je veřejně známou osobou napříč Evropou a vlivem na myšlenky podporovatelů ruské kultury, panslavismu či politiky současného Kremlu.

Sympatie ke Kremlu můžeme nalézt i u některých členů strany *Vzhůru Itálie*, zejména samotného leadera **Silvia Berlusconiho** (např. Holdsworth, 2017).

Vazby na Ruskou federaci se nachází i mimo hlavní proud stranického systému. Mnoho italských pravicových radikálů a neofašistů je již od roku 1990 v kontaktu s ruskými ultranacionalisty (Polyakova, Kounalakis, Klapsis, 2018). Významným spojníkem je i zde **Alexandr Dugin**.

2.1.2 Média

Ruská státní média jako RT⁸ nebo Sputnik⁹ jsou v Itálii dostupná, druhé zmiňované má i italskou mutaci. Tendenční zprávy nebo vysílání jsou přebírány domácími platformami s potenciálně velkým dopadem, např. sdílením dezinformací členy Hnutí pěti hvězd (EU vs. Disinfo, 2016). Za svůj vztah k Rusku a rámováním zpravodajství v jeho prospěch je také označována italská veřejnoprávní televize RAI, zejména za svoje informování o konfliktu na Ukrajině nebo prostoru věnovanému rozhovoru s **Vladimírem Putinem** (StopFake, 2018; Plucinska, Scott, 2018). Co se týče přímo webů šířících ruské dezinformace, je jich v Itálii značné množství, nicméně jejich dosah je omezený a drží se na okraji mediálního prostoru (Fletcher et. al, 2018). Oblíbeným tématem dezinformačních webů či politiků využívajících tyto zdroje je *narativ fašismu či nacismu*, spojující italskou citlivou historii a např. současnou válku na Ukrajině, v jejíž souvislosti se obviňování ukrajinské strany z fašismu často objevuje (Gasparinni, 2018).

2.1.3 Ostatní

Nejvýraznějším prvkem v této kategorii je již několikrát zmiňovaný **Alexandr Dugin**, který stojí za velkou částí aktivit, jež spojují Rusko s Itálií mimo stranickou scénu. V konečném důsledku je však vliv aktérů italské politiky vždy viditelný i v této sféře, ať už se jedná o aktivity **Duginových** organizací jako *International Eurasian Movement (IEM)* a *Eurasian Youth Movement* či jiných

⁸ RT je zpravodajská stanice založená ruskou vládou vysílající v angličtině i dalších jazycích. Zaměřuje se na ruský pohled na světové události, často je obviňována z tendenčního zpravodajství a šíření dezinformací. Od roku 2017 je v USA registrována jako zahraniční agent pod zákonem FARA.

⁹ Síť zpravodajských webů pod názvem Sputnik náleží pod agenturu *Rossija Segodnya*, která spadá pod ruskou vládu. Sputnik je dostupný v několika zemích světa s různými jazykovými mutacemi. Zpravodajství je často označováno jako tendenční a šířící dezinformace (např. Young, 2015).

subjektů. V Itálii nalezneme též stopy organizace *Ruskiy Mir Foundation*¹⁰, a to jak prostřednictvím komunity na sociálních sítích nebo událostí a setkávání, která pořádá, např. konference *Innovation Forum Italy-Russia* organizované ve spolupráci s *Centrem ruských studií v Sapienze*, Univerzitou v Římě¹¹, jehož samotný vznik byl aktivitou Ruskiyeho Miru (Shekhovtsov, 2018). Informace o Centru nejsou z otevřených zdrojů dohledatelné a samotná univerzita se o něm nijak nezmiňuje.

Samotný italský *Russkij Mir* sídlící v Turíně se zaměřuje zejména na pořádání kulturních akcí pro italsko-ruskou komunitu (např. promítání filmů, přednášky nebo divadelní představení). Podobně zaměřenou iniciativou je vládní organizace *Ruské centrum nauky o kultuře v Římě*¹² náležící pod *rossotrudničestvo*.¹³

Co se týče akademické oblasti, nadstandardní vztahy s Ruskem nalezneme u *Istituto Alti Studi in Geopolitica e Scienze Ausiliarie*, který vydává odborný časopis *Geopolitica*. Institut propojuje ruské instituce s italskými (jak univerzity, tak i např. *rossotrudničestvo*)¹⁴ a zároveň, jak poznamenává **Shekhovtsov** (2016, s. 177), „(...) je jedním z největších krajně pravicových promotérů Ruska v Itálii.”

2.2 Rakousko

Rakousko, jakožto neutrální aktér v mezinárodním systému, má k Rusku zvláštní vztah. Bylo první zemí, která přijala **Vladimíra Putina** na oficiální návštěvu po anexi Krymu v roce 2014. Vztah k ruským sankcím má spíše mírnější oproti jiným sankcionujícím aktérům (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017). Nicméně i přes deklarovanou neutralitu již desetiletí inklinuje k Západu a Rusko vnímá spíše negativně. Sympatie zůstávají v záběru jednotlivých subjektů či osob (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017).

¹⁰ *Fond Russkij Mir* byl vytvořen v roce 2007 Vladimírem Putinem jako státem sponzorovaná organizace s cílem šířit ruskou kulturu po světě. Dá se považovat za součást ruské “*compatriot policy*.” (Kudors – Orttung, 2016).

¹¹ v orig. *Centre of the Russian Studies at the Sapienza on University of Rome*

¹² vlastní překlad z orig. *Российский центр науки и культуры в Риме*

¹³ *Rossotrudničestvo* je ruská vládní agentura pod jurisdikcí ministerstva spravedlnosti, jež působí v mnoha zemích světa s cílem podporovat ruskou kulturu a sdružovat.

¹⁴ např. V. N. Karazin *Kharkiv National University, Дипломатическая академия МИД России*

2.2.1 Politika

V politické rovině hraje ve vztahu k Rusku významnou roli *Svobodná strana Rakouska (Freiheitliche Partei Österreichs - FPÖ)*, která se těší pozitivnímu zájmu proruských médií a organizací s vazbami na Rusko sídlící v Rakousku. Dle ní je protiruský postoj Rakouska škodlivý pro domácí politiku a odporující postoji neutrality. Strana podepsala tzv. *Dohodu o spolupráci a koordinaci s Jednotným Ruskem*,¹⁵ vysocí straníční představitelé jsou častými hosty v Kremlu, stejně jako naopak. Zároveň strana udržuje kontakty s významnými evropskými pravicovými extremisty (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017; Sage, 2018). Někteří politici se také účastnili jako pozorovatelé referenda na Krymu 2014 (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017).

Rétoricky se Svobodní často vymezují proti Evropské unii. Vazby na RF můžeme vysledovat už v minulosti, kdy bývalý předseda strany **Jörg Haider** udržoval přátelství s Moskvou (např. tehdejším premiérem RF **Michailem Kasajovem**) (Goncharenko, 2017). FPÖ dnes inklinuje k Rusku schvalováním jeho zahraniční politiky, společné jsou také ultra-konzervativní názory (např. postoj proti homosexualitě). Z mírnější náklonosti k Rusku nelze vyloučit rakouské sociální demokraty (Sozialdemokratische Partei Österreichs, SPÖ), kteří rovněž užívají ideu anti-západního populismu a plně nesouhlasí se sankcemi. Podobně se k sankcím staví i *Rakouská lidová strana (Österreichische Volkspartei, ÖVP)*. Její bývalý předseda **Reinhold Mitterlehner** byl dokonce za své anti-sankční snahy oceněn *Řádem přátelství RF* v Moskvě v roce 2016 (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017).

2.2.2 Média

Síť proruských webů v Rakousku čerpá i z německé scény, která je rozvinutější včetně ruských zpravodajských platforem jako je RF nebo Sputnik.

Významnou rolí disponuje rakouská krajní pravice, jež se v proruských médiích objevuje v reportážích, rozhovorech nebo komentovaných příspěvcích od členů. V krajně pravicových nebo křesťansky ortodoxních médiích dostávají prostor proruské dezinformační texty. Jedná se například o *Contra Magazin*, *Die Aula*, *Zuz Zeit* nebo neonacistický *PHOENIX* a *Huttenbriefe*. Mezi nejviditelnější blogy s pozitivním vztahem k Rusku patří například *NEOPresse*, „*alles roger?*“ nebo *rugraz.net* (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017).

¹⁵ v orig. *Единая Россия*, jejímž předsedou je Dmitrij Medvědev a členem Vladimir Putin s většinou v ruské Dumě

Občasné pro-putinovské pokrytí má také např. online magazín *Info-DIREKT* (I-D). Prostor věnuje jak akcím spojeným s Ruskem, tak politikům ze strany FPÖ. Publikuje též rozhovory s **Alexandrem Duginem** a přes personálie má vazby na stranu Jednotné Rusko (Info-DIREKT, 2017). Jedním z nejčtenějších blogů v Rakousku je *Unzensuriert.at* založený **Martinem Grafem**, tehdejší vysokým představitelem FPÖ. Blog se dlouhodobě staví na stranu **Vladimíra Putina** (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017).

2.2.3 Ostatní

Jednou z nejvýraznějších organizací podporující vztahy Ruska a Rakouska je *Austrian-Russian Friendship Society*, která vystupuje proti sankcím a snaží se být apolitická. Má však ve svých řadách i některé vrcholné politiky, členy jsou také akademici či byznysmeni. Její viditelnost vzrostla s anexí Krymu. Mimo sféru centrální politiky nelze opomenout tzv. *Hnutí identity* (v orig. *Identitäre Bewegung Österreichs*); mládežnickou pravicově extremistickou organizaci přítomnou v několika západních státech s anti-imigrační rétorikou a příklonem k Rusku, které podporuje politiku FPÖ. Vliv na ideové směřování Hnutí identity má ideologie **Alexandra Dugina**. Členové rakouské odnože se pravidelně objevují v proruských médiích v rámci rozhovorů nebo vlastních komentářů. *RT Deutsch* často propaguje aktivity Hnutí identity a snaží se je rámovat v mainstreamovém pojetí (např. označování členů jako hipsterů) (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017). Strana FPÖ má též svoji studentskou odnož *Ring Freiheitlicher Studenten* (RFS) fungující zejména kolem rakouských univerzit, která v Rakousku působí již od 50. let a osciluje mezi krajně pravicovými myšlenkami a pseudo-liberalismem (Parkinson, 1989).

Podobně jako Hnutí identity se profiluje tzv. *Suworowův institut*, který spojuje krajně nacionalistické, anti-liberální a anti-západní ideje a má napojení na rakouské Identitární hnutí. Na facebookovém profilu Suworowova institutu se objevují odkazy na proruská média nebo rozhovory členů v těchto platformách. **Igor Belov**, přední člen Institutu, je nyní také přispěvatelem německé verze Sputniku (Markovics, 2017; Schmid, Sulzbacher, 2017; Suworow Institut, 2017; Weidinger, Schmid, Krekó, 2017).

Roli ve vlivu Ruska hraje též ortodoxní oligarcha **Konstantin Malofeev** (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017), jenž založil *St. Basil the Great Charitable Foundation*, kde se tajně potkávali někteří pravicoví extrémisté z např. FPÖ, *Národní fronty* nebo bulharské *Ataky* či osoby jako **Alexandr Dugin**. **Malofeev**

rovněž podporuje FPÖ v anti-LGTB postojích, sponzoruje tzv. *World Congress of Families* ve Vídni. Ve vztahu Ruska a krajní pravice v Rakousku nelze opomenout některé neonacisty a subjekty kolem nich, jako např. **David Duke** nebo **Herbert Schweiger**.

Co se týče ekonomického vlivu, vedle energetické závislosti Rakouska na ruském importu je nutné zmínit některé vazby ideologicko-politického formátu. Např. předseda rakouských odborů (Wirtschaftskammer Österreich, WKO) **Christoph Leitl** se netají svým odporem k sankcím, stejně jako sympatiím k **Vladimiru Putinovi**. Nejvíce otazníků je nicméně ohledně finančních vazeb mezi FPÖ a Ruskem, kdy někteří konkrétní členové figurují ve firmách se vztahem k RF či mají jiné obchodní vazby (Weidinger, Schmid, Krekó, 2017). Zároveň je však otázkou, zda se Rusko nějak podílí na samotném financování strany. Žádný jasný důkaz, kromě spekulací, však neexistuje.

2.3 Bulharsko

Rusko a Bulharsko spojují historicko-kulturní vazby, ekonomika i jakýsi sentiment z přátelství z dob SSSR. Dle **Mila, Klingové** a **Hajdu** (2017) inklinuje 70 % Bulharů k ruskému prezidentovi **Vladimiru Putinovi**, čímž se v EU řadí na první příčku. Bulharsko bylo jednou ze zemí, které nevyhostily ruské diplomaty kvůli podezření z otravy dvojitého agenta **Skripala** a jeho dcery. Ve svých strategických dokumentech prozatím operuje opatrně s označováním Ruska jako hrozby (popř. v rámci *evropského trendu hybridní hrozby*) (Bulgarian Presidency 2018; Bulgarian National Television, 2017)¹⁶.

2.3.1 Politika

Současná bulharská vláda je složená z konzervativní GERB (v orig. *Граждани за европейско развитие на България*)¹⁷ - a *Sjednocených patriotů* (v orig. *Обединени патриоти*), které je nutné vzhledem ke vztahu k Rusku přiblížit. Sjednocení patrioti odkazují ke koalici tří stran, kterou lze zařadit do krajně pravicového spektra. Strana programově inklinuje k nacionalismu, antiislamismu, skepsi vůči NATO a pozitivnímu vztahu k Rusku (Duma.bg, 2018). Zároveň se však díky roztržičnosti uvnitř koalice nedá hovořit o jednotnému postoji k Ruské federaci, spíše o sympatiích jednotlivců (Dnevnik, 2018). Ty největší pak nacházíme u členů strany ATAKA. Předseda strany

¹⁶ viz. např. *Report on the State of the National Security of the Republic of Bulgaria in 2016*

¹⁷ v překladu *Občané za evropský rozvoj Bulharska*

Volen Siderov je nositelem *Řádu za zásluhy o vlast*, jenž obdržel v Moskvě v roce 2014. Společně s dalšími zástupci strany se účastnil ekonomického fóra na Jaltě. Strana se také stavěla na stranu Ruska ve věci referenda o připojení Krymu, zároveň měla na místě své pozorovatele. ATAKA také udržuje vztahy s *Národním hnutím rusofilů* (v orig. *Национално Движение Русофили*) (Epicenter, 2018).

Dalším proruský orientovaným subjektem je *Bulharská socialistická strana* (*Българска социалистическа партия*, BSP), která je přímým následovníkem bulharských komunistů (Leviev, Sawyer, 2017) s kritickým postojem vůči NATO. Straničtí členové se měli před prezidentskými volbami setkat s **Leonidem Reshetnikovem**, ředitelem *Ruského institutu pro strategická studia*, za účelem diskuze o vedení volební kampaně. V druhém kole voleb kandidát BSP **Rumen Radev** nakonec zvítězil (Parkinson, Kantchev, 2017). I zde jsou vztahy s Ruskem utužovány spíše prostřednictvím konkrétních straníků; o jednotném a pevném příklonu strany k Rusku zde nemůžeme hovořit (Mediapool, 2018).

2.3.2 Média

Na rozdíl od jiných zemí, v Bulharsku neexistuje bulharská jazyková mutace televize RT a zpravodajského webu Sputnik. *Human and Social Studies Foundation* to vysvětluje jako možnou snahu Ruska být v Bulharsku čteno v ruském jazyce a více tak Rusko zemi přibližovat. Druhým vysvětlením je nepotřebnost takových mutací, neboť budou z původních přebírány jinými bulharskými médii. V zemi jsou též pro diváky dostupné ruské národní televizní programy (HSSF, 2017).

Jak zmiňuje **Junes** (2016), velkou roli v šíření proruské propagandy hraje Bulharsko samo. V mediálním prostoru je proruský sentiment viditelný zejména prostřednictvím strany ATAKA, socialistů či Národního hnutí rusofilů. Mezi hlavní šířitele proruských dezinformací pak patří mediální platformy jako *A-specto*, *Duma*, *Russia Dnes*, *Ruski Dnevnik* ad. Zajímavá je i pozice *TsarGrad TV*, kterou vlastní výše zmiňovaný **Konstantin Malofeev**.

Ruský mediální diskurz v Bulharsku se zejména orientuje na úpadek evropské kultury, mezi jehož hlavní příčiny patří migrační krize a „loutková“ politika EU. K tomu jako protipól stojí Rusko, zmiťané západní agresí, které díky ochraně tradičních hodnot nabírá na síle. Organizace občanské společnosti, jednotlivci (např. George Soros), neziskové organizace či západní média jsou vykreslována jako loutky a agenti Západu (Junes 2016).

2.3.3 Ostatní

Asi 35 tisíc členů čítá v Bulharsku *Národní hnutí rusofilů*, které si klade za oficiální cíl ochranu kulturních památek. Zároveň ale vystupuje proti sankcím, odmítá protiruské angažmá Bulharska v NATO a vyjadřuje sympatie k zahraničně-politickým krokům Kremlu (včetně anexe Krymu) či osobě **Vladimira Putina**. Rusofilové pořádají různé akce od festivalů až po vzdělávací semináře (Colborne, 2017; Weidinger, Schmid, Krekó, 2017).

V zemi též působí *Fond Russkiy Mir*, který je tvořen celkem šesti „ruskými centry“, jenž se zaměřují zejména na kulturně-vzdělávací programy. Dle některých poradců bývalých členů bulharské vlády organizace finančně podporovala stranu ATAKA (Hope, 2014). Zároveň je označována jako součást zahraniční propagandy Kremlu.¹⁸

Stejně písmo, podobný jazyk a ortodoxní církve jsou důležitými spojníky Bulharů s Rusy. Zejména církve považuje Bulharsko za součást ruského světa a doporučuje větší orientaci k tomuto východnímu sousedovi. S těmito názory vystupuje zejm. ruský patriarcha **Kirill** (Reuters, 2018; Colborne, 2017).

Co se týče ekonomiky, dle analýz *Center for Strategic and International Studies a Study of Democracy in Sofia* je Bulharsko v podstatě ruským rukojmím (Junes, 2016)¹⁹. V roce 2016 měl dokonce místopředseda ruské Dumy a poslanec za Jednotné Rusko **Pyotr Tolstoy** říct, že země si koupí celé Bulharsko a už teď vlastní polovinu jeho pobřeží (Gotev, 2016). Většinu ropy a zemního plynu Bulharsko importuje z Ruska a ruské firmy jako *Gazprom*, *Rosatom* a *Lukoil* disponují významnými podíly na bulharském energetickém trhu, čímž obě země silně propojují (Acredited Public Policy Advocates to the European Union, 2017). Rusko má také podstatnou roli v bulharském obchodě, kdy je jedničkou v dovozu. Taková ekonomická závislost tvoří síť vztahů mezi firmami, oligarchy a často sahá až do politiky.

3 Černé aktivity

Ve věci černých aktivit AO můžeme z důvodu nedostupnosti dat pouze načrtnout možné indikátory a případně je propojit s daty zmíněnými výše. Nicméně i přes to se domníváme, že je vhodné tuto kapitolu zahrnout, pokud

¹⁸ Kontroverze vzbudilo např. financování výzkumů na Edinburské univerzitě, více viz. Hutcheon, 2018.

¹⁹ z orig. *state capture*

chceme dosáhnout co nejkomplexnějšího obrazu o ruských AO a užitečnost konceptu testovat.

Co se týče Rakouska, pozornost vzbuzuje role tamějších ruských tajných služeb²⁰ se snahami proniknout do nejvyšších úřadů jak státních, tak ekonomických (OE24, 2014). Obavy zvyšuje výsadní postavení FPÖ, která ovládá všechny resorty zodpovědné za tajné služby (vnitro, obrana, zahraničí). V březnu 2018 proběhl zátaž jednotky specializující se na extremismus na členy kontrarozvědky, kterým měla jednotka pod vedením FPÖ zabavit důležité dokumenty. Mělo se jednat o data, která mohla být citlivá pro stranu či radikální pravicovou scénu (Reuters, 2018).

Itálie a Bulharsko jsou zase v posledních letech skloňovány vzhledem ke *kyberšpionážním* aktivitám Ruska. V roce 2017 se objevily informace, že byla Itálie po několik měsíců cílem kybernetické špionáže, která byla namířena proti citlivým datům ministerstva zahraničí. Způsob provedení a cíl indikuje jako útočnicka stát – předmětem spekulací se tak stalo právě Rusko (Paganini, 2017; Kirchgaessner, 2017). Na Itálii cílily též útoky skupiny *Fancy Bear*, která je již několik let spjata s rozsáhlými kyberšpionážními aktivitami s Ruskem v pozadí (Barth, 2018). Podobně jako Itálie bylo v Bulharsku cíleno na vládní infrastrukturu s cílem jejího oslabení. **Kirchgaessner** pro *Guardian* (2017) diskutuje jako pravděpodobného útočnicka Rusko. V době svého prezidentství **Rosen Plevneliev** upozorňoval na masivní kybernetické útoky Ruska proti bulharským institucím, které následovaly po anexi Krymu (Holmes, 2015).

4 Komparace a diskuze nad AO ve vybraných zemích

Z popisovaných zemí vychází jako nejméně zasažená ruskými AO, a to zejména mimo politické oblasti, Itálie. Bulharsko, na druhou stranu, disponuje větším koloritem subjektů, které vytvářejí prostor pro aplikaci ruských zájmů. Ekonomická závislost Bulharska na Rusku, jakožto výsledek historických vazeb a geografické blízkosti, je možné považovat za významnou platformu ruského vlivu, neboť je možné debatovat o jejím propojení s politikou, jednotlivci či nepolitickými subjekty. Rakousko je pak propojeno zejména skrze krajně pravicové subjekty od sféry politické, před mediální až po občanské subjekty.

Méně společných kulturních, národnostních či historických vazeb indikuje méně prostoru, který se nabízí k aplikaci AO. Naopak spojnicí ve všech zemích bez ohledu na zmíněné faktory jsou krajně pravicoví aktéři, a to jak

²⁰ Smith a Eckhart (2014) hovoří až o 7000.

marginálního charakteru, tak relevantní politické strany. Celoevropský trend krajně pravicových stran postavený na odporu k EU, NATO či inklinaci k Západu vytváří propojení s putinovským Ruskem a jeho snahou o propagaci návratu k tradičním hodnotám a vidiny Ruska jako lepší zahraničně politické alternativy před “zkaženým” Západem. Můžeme také konstatovat, že role krajně pravicových relevantních politických stran (Hnutí pěti hvězd, FPÖ, ATAKA) je u analyzovaných zemí nejstěžejnější z nástrojů AO. Představují středobod a spojník s ostatními subjekty, ať už ekonomickými, občanskými nebo kulturními. Ve věci těchto stran je však ještě nutné zmínit spíše roli individuů ve věci uplatňování ruského vlivu než celých stran; přičemž zájmy mohou být ekonomické, politické či čistě založené na ideologických nebo soukromých sympatiích. To ostatně odpovídá charakteru AO a poloprůhledným ideologickým či obchodním vazbám na Rusko, které by jednotným přístupem celých stran zřejmě ztratily onen dojem polo-tajnosti. Role krajně pravicových stran ve vztahu k Rusku tak vytváří mj. zajímavý kontrast k AO z dob Sovětského svazu, kdy tzv. *fronty* - zejména komunistické politické strany, plnily onu funkci spojníků vysoké politiky v jednotlivých zemích. Posun ke krajní pravici indikuje současné **Putinovo** vidění světa s důrazem na Rusy a Slováky jako jeden národ, inklinaci k autoritářství a důraz na tradiční rodinné a náboženské hodnoty s odporem k liberalizaci.

Aplikace konceptu AO nepodává hloubkový popis ruských vlivových aktivit, ale dokáže je solidně načrtnout. Bílé, šedé a černé aktivity se silně prolínají, což je prokazatelné zejména u tzv. *bílé propagandy*, kde je nejviditelnější role státních médií jako RT nebo Sputnik a jejich vliv na proruská dezinformační média v konkrétních zemích nebo spojení se členy domácích politických stran, či jinými autoritami ruského vlivu. Také jednotlivé organizace jako Ruskiy Mir, Národní hnutí rusofilů nebo subjekty vznikající ve stínu akademických institucí není snadné zařadit. Jejich propojení se subjekty či dalšími osobami však indikuje, že je jejich zařazení pod nástroje AO relevantní. Vazbu mezi černými a šedými aktivitami je možné vykreslit na případu Rakouska, kde diskuzi o přítomnosti množství ruských agentů doplňuje vztah strany FPÖ k resortům zodpovídajícím za zpravodajství. Ač jsou to nejasné znaky, je možné s jejich pomocí alespoň povrchově popsat možnou podobu aplikace ruských AO. Zaměření pak na samotné černé aktivity se jeví velmi problematičtější, výzkumník je odkázán na minimum zdrojů a komplexního popisu dosáhne velmi složitě, jestlipak vůbec.

Závěr

Předložený text si vytyčil cíl aplikaci konceptu aktivních opatření na vliv Ruské federace ve třech vybraných zemích, které svojí regionální a kulturní rozličností poskytly širší prostor k analýze. Závěrem je možné potvrdit myšlenku **Jolanty Darczewske**, že ona rozličnost ovlivňuje formu a manévrovací prostor, kterým Rusko v rámci AO disponuje. Ukázalo se, že významnou roli v aplikaci AO hrají krajně pravicové subjekty včetně parlamentních politických stran. Ty slouží jako spojnice mezi sítí AO v jednotlivých zemích.

Zaměření na šedé aktivity je schopné poskytnout vypovídající obraz o používaných AO; data z otevřených zdrojů umožňují načrtnout dostatečnou podobu ruských AO, a to v rozdílných regionech. Koncept AO může představovat alternativu pro analýzy ruských vlivových operací oproti převládajícímu užívání konceptu hybridní války. Ta stále nemá jasné a jednodušší vymezení, spousta statí či studií je jí zaštiťována, aniž by se specificky vážala ke konkrétním indikátorům, které je možné odlišit např. od informační války či AO. To často žene výzkumníky ke snaze se s hybridní válkou teoreticky vypořádávat na úkor popisu praxe. AO představují koncept s historickou účinností a relativně jasnými jednotkami, zároveň upozorňuje na limity, které vycházejí ze snahy popisovat tajné a poloprůhledné a tím vytváří základní obraz ruského vlivu v současnosti i míru nejasnosti, se kterou se musí výzkumník střetávat.

Literatúra:

- Anti-Democratic Propaganda in Bulgaria: Bulgaria and Russian Propaganda.* 2017. Human and Social Studies Foundation. Sofia. Dostupné na internetu: http://hssfoundation.org/wp-content/uploads/2017/04/SUMMARY_Bulgaria-and-Russian-propaganda_EN.pdf
- ABRAMS, S. 2016: Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia. In *Connections*. 15(1), 2016. ISSN 1812-1098
- Austrian president fumes as police raids set off political storm.* 2018. In Reuters. Dostupné na internetu: <https://uk.reuters.com/article/uk-austria-politics/austrian-president-fumes-as-police-raids-set-off-political-storm-idUKKCN1GL2H7>

- ANNUNZIATA, M. 2018. Twenty Years and Nothing to Show For It: Italy's Broken Economic Model. In *Forbes*. Dostupné na internetu: <https://www.forbes.com/sites/marcoannunziata/2018/04/14/twenty-years-and-nothing-to-show-for-it-italys-broken-economic-model/#589291f911a3>
- BAHENSKÝ, M. 2016. *Hybrid Warfare, Wars, and Threats: A Conceptual Analysis*. Diploma thesis. Prague: Faculty of Social Sciences, 2016. s. 127.
- BAHENSKÝ, M.: Paradox hybridní války. In *Obrana a strategie*, 18(2), 2018. ISSN 1214-6463.
- BARTH, B. 2018. *Researchers: 'Roman Holiday' malware campaign appears to be Russia targeting Italian navy*. In SC Media. Dostupné na internetu: <https://www.scmagazineuk.com/researchers-roman-holiday-malware-campaign-appears-russia-targeting-italian-navy/article/1488141>
- Волен Сидеров объяви от Ялта: Крим не е окупиран. In: Epicenter. Dostupné na internetu: <http://epicenter.bg/article/Volen-Siderov-obyavi-ot-Yalta--Krim-ne-e-okupiran-/152319/2/0>
- BOOBYER, L. 2018. *Russia to interfere with Italian election by spreading FAKE NEWS to weaken EU, report says*. In Sunday Express. Dostupné na internetu: <https://www.express.co.uk/news/world/903303/italy-election-2018-russia-european-union-us-senate-report-fake-news>
- COLBORNE, M. 2017. *The Monumental Obsession of Bulgaria's Russophiles*. In: Stopfake. Dostupné na internetu: <https://www.stopfake.org/en/the-monumental-obsession-of-bulgaria-s-russophiles/>
- Conte Says to Be Italians' Defence Lawyer in Govt of Change*. 2018. ANSA. Dostupné na internete: http://www.ansa.it/english/news/2018/05/23/conte-says-to-be-italians-defence-lawyer-in-govt-of-change_3294ff64-f175-4f2d-8323-c775d270645c.html
- CORMAC, R. - ARDLICH, J. R. Grey is the new black: covert action and implausible deniability. In *International Affairs*, 94(3), 2018, s. 477 – 494.
- CHAPPEL, B. 2017. *TV Company Linked To Russia's RT America Registers As Foreign Agent In U.S.* NPR. Dostupné na internetu: <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2017/11/14/564045159/rt-america-firm-registers-as-foreign-agent-in-u-s-russia-looks-to-retaliate?t=153302323189924/7>
- DARCZEWSKA, J. Active measures as the Russian hybrid aggression in a retrospect. Chosen aspects. In *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, 18(10), 2018. ISSN 2080-1335, s. 244-265.
- DARCZEWSKA, J. – ŻOCHOWSKI, P. 2017. *Active Measures: Russia's Key Export*. Warsaw: Centre for Eastern Studies, 71. ISBN 978-83-65827-03-6.

- FLETCHER, R., et. al. 2018. *Measuring The Reach of "Fake News" and Online Disinformation in Europe*. Reuters Institute. Dostupné na internetu: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2018-02/Measuring%20the%20reach%20of%20fake%20news%20and%20online%20distribution%20in%20Europe%20CORRECT%20FLAG.pdf>
- GALLEOTTI, M. 2016. *Controlling Chaos: How Russia Manages its Political War in Europe*. European Council on Foreign Relations. Dostupné na internetu: https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR228_-_CONTROLLING_CHAOS1.pdf
- GALLEOTTI, M. 2018. *I'm Sorry for Creating the 'Gerasimov Doctrine'*. In Foreign Policy. Dostupné na internetu: <https://foreignpolicy.com/2018/03/05/im-sorry-for-creating-the-gerasimov-doctrine/>
- GASPARINNI, S. 2018. *Berlusconi's comeback shows that Italy still struggles with its fascist past*. In The Guardian. Dostupné na internetu: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/21/berlusconi-comeback-italy-fascist-past-postwar-shame>
- GILES, K. 2016. *The Next Phase of Russian Information Warfare*. NATO STRATCOM COE. Dostupné na internete: <https://www.stratcomcoe.org/next-phase-russian-information-warfare-keir-giles>
- GONCHARENKO, R. 2017. *'Putin's friends' in Austria's right-wing FPÖ achieve strong election result*. In Deutsche Welle. Dostupné na internetu: <https://goo.gl/5qDPrb-at-destabalising-europe-says-bulgarian-president-a6734981.html>
- GOTEV, G. 2016. *Russian MP: We will buy Bulgaria, we already bought half of the coast*. In Euractiv. Dostupné na internetu: <https://www.euractiv.com/section/central-europe/news/russian-mp-we-will-buy-bulgaria-we-already-bought-half-of-the-coast/>
- HOLDSWORTH, N. 2017. *Silvio Berlusconi and Vladimir Putin are on the bed together*. In New York Times. Dostupné na internetu: <https://www.thetimes.co.uk/article/silvio-berlusconi-and-vladimir-putin-are-on-the-bed-together-wrdmf99qr>
- HOLMES, L. 2015. *Russia plans a 'hybrid warfare' campaign aimed at destabilising Europe, says Bulgarian President*. In The Independent. Dostupné na internete: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-plans-a-hybrid-warfare-campaign-aimed>

- HOPE, K. 2014. *Bulgarians see Russian hand in anti-shale protests*. In: Financial Times. Dostupné na internete: <https://www.ft.com/content/e011d3f6-6507-11e4-ab2d-00144feabdc0>
- HOFFMAN, F. G., 2009. *Hybrid vs. Compound War – The Janus Choice of Modern War: Defining Today's Multifaceted Conflict*. Armed Forces Journal. Dostupné na internetu: <http://www.armedforcesjournal.com/2009/10/4198658>
- HOFFMAN, F. G. 2012. *Review Essay: History and Hybrid Warfare*. Small Wars Journal. Dostupné na internetu: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/review-essay-history-and-hybridwarfare>
- HUTCHEON, P. 2018. *Edinburgh University centre received over 90% of its funding from Putin "culture" body*. In The Sunday Herald. Dostupné na internete: http://www.heraldscotland.com/news/16175709.Edinburgh_University_Russian_centre_received_over_90_of_funding_from_Kremlin_propaganda_unit/
- JUNES, T. 2016. *Bulgaria: How Not to Mistake Russian Propaganda for Russian Policy*. In Open Democracy. Dostupné na internetu: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/tom-junes/bulgaria-how-not-to-mistake-russian-propaganda-for-russian-policy>
- KUDORS, A. – ORTTUNG, R. 2016. *Russian Public Relations Activities and Soft Power*. ETH Zurich. Dostupné na internete: Dostupné na internetu: <https://www.research-collection.ethz.ch/bitstream/handle/20.500.11850/26212/eth-2215-01.pdf>
- Info-DIREKT. 2018. Dostupné na internetu: <http://info-direkt.eu/>
- LEVIEV-SAWYER, C. 2017. *Bulgarian national security report naming Russia as threat causes storm in Parliament*. In Sofia Globe. Dostupné na internete: <https://sofiaglobe.com/2017/09/13/bulgarian-national-security-report-naming-russia-as-threat-causes-storm-in-parliament/>
- KIRCHGAESSNER, S. 2017. *Russia suspected over hacking attack on Italian foreign ministry*. In The Guardian. Dostupné na internetu: <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/10/russia-suspected-over-hacking-attack-on-italian-foreign-ministry>
- KUX, D. 1985. *Soviet and Disinformation: Overview and Assessment*. Strategic Studies Institute. Dostupné na internetu: <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/Articles/1985/1985%20kux.pdf>
- MARKOVICS, A. 2017. *The West needs an alternative to liberalism*. In Radio Sputnik. Dostupné na internetu: <https://goo.gl/ZGM12F>

- MILO, D. – KLINGOVÁ, K. – HAJDU, D. 2017. GLOBSEC Trend 2017: Mixed Messages and Signs of Hope from Central & Eastern Europe. GLOBSEC Policy Institute. Dostupné na internetu: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2017/09/globsec_trends_2017.pdf
- Misinforming Italy. 2016. In EU vs Disinfo. Dostupné na internete <https://euvsdisinfo.eu/misinforming-italy/>
- NARDELLI, A. – SILVERMAN, C. 2016. *Italy's Most Popular Political Party Is Leading Europe in Fake News And Kremlin Propaganda*. In BuzzFeed News. Dostupné na internetu: [https://www.buzzfeed.com/albertonardelli/italys-most-popular-political-party-is-leading-europe-in-fak?utm_term=.xcpJq2x5o#.xg2zlv05r](https://www.buzzfeed.com/albertonardelli/italys-most-popular-political-party-is-leading-europe-in-fake?utm_term=.xcpJq2x5o#.xg2zlv05r)
- NATO STRATCOM COE. 2018. Dostupné na internetu: <https://www.stratcomcoe.org/>
- Report on Russian Active Measures*. 2018. U.S. House of Representatives. Dostupné na internetu: https://intelligence.house.gov/uploadedfiles/final_russia_investigation_report.pdf
- "Обединени патриоти" против гоненето на руски дипломати. 2018. In Duma.bg. Dostupné na internete: <https://www.duma.bg/node/163931>
- PAGANINI, P. 2017. *Russia suspected over cyber espionage campaign on the Italian foreign ministry*. In Security Affairs. Dostupné na internetu: <https://securityaffairs.co/wordpress/56157/intelligence/italian-foreign-ministry-hacked.html>
- PARKINSON, F. *Conquering the Past: Austrian Nazism Yesterday & Today*. Wayne State University Press. 346 s. ISBN 0814320546
- PARKINSON, J. – KANTCHEV, G. 2017. *Document: Russia Uses Rigged Polls, Fake News to Sway Foreign Elections*. In The Wall Street Journal. Dostupné na internete: <https://www.wsj.com/articles/how-does-russia-meddle-in-elections-look-at-bulgaria-1490282352>
- PLUCINSKA, J. – SCOTT, M. 2018. *How Italy does Putin's work: Sympathy for the Russian president among many lawmakers and voters is out in the open*. In Politico.eu. Dostupné na internetu: <https://www.politico.eu/article/italy-election-fake-news-sunday-bufale-misinformation-vladimir-putin-russia/>
- Пълният текст на Доклада за националната сигурност. 2017. In Bulgarian National Television. Dostupné na internetu: <http://news.bnt.bg/bg/a/plniyat-tekst-na-doklada-za-natsionalnata-sigurnost>

- Poll: A majority of Bulgarians side with Russia in the Skripal case.* 2018. In BulgarianPresidency.eu. Dostupné na internete: <http://bulgarianpresidency.eu/poll-88-of-bulgarians-side-with-russia-in-the-skripal-case/>
- POLYAKOVA, A. – KOUNALAKIS, M. – KLAPSIS, A. 2017. *The Kremlin Trojan Horses: Russian Influence in Greece, Italy, and Spain.* Atlantic Council Eurasia Center. ISBN: 978-1-61977-399-8
- RAI 2 propone un vecchio servizio di propaganda anti ucraina spacciandolo per reportage recente.* In Stop Fake. Dostupné na internetu: <https://www.stopfake.org/it/rai-2-propone-un-vecchio-servizio-di-propaganda-anti-ucraina-spacciandolo-per-reportage-recente/>
- RETTMAN, A. 2019. *Exposed: How Russia offered to fund Italy's Salvini.* In euobserver. Dostupné na internete: <https://euobserver.com/foreign/144253>
- Reshetnikov za Rusiya BSP i GERB sa gore dolu ednakvi.* 2017. In Media Pool. Dostupné na internetu: <http://www.mediapool.bg/reshetnikov-za-rusiya-bsp-i-gerb-sa-gore-dolu-ednakvi-news261958.html>
- Russian Influence in Bulgaria.* 2017. In Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union [online]. Dostupné na internetu: <http://www.aalep.eu/russian-influence-bulgaria>
- Russian Patriarch unhappy at Bulgarian view of Russia's 1877 - 1878 war role.* 2018. In Reuters. Dostupné na internetu: <https://www.reuters.com/article/us-bulgaria-russia-patriarch/russian-patriarch-unhappy-at-bulgarian-view-of-russias-1877-1878-war-role-idUSKBN1GG144>
- SCHMID, F. – SULZBACHER, M. 2016. *Sputnik, FPÖ, Identitäre: Russisch-rechtes Rendezvous in Wien.* In Der Standard. Dostupné na internete: <https://goo.gl/MeRV5F>
- SHEKHOVTSOV, A. 2016. *Russia and the Western Far Right: Tango Noir.* Routledge. 262.
- Сидеров поиска извинение от Валери Симеонов за нападките срещу руския патриарх.* 2018. In: Dnevnik. Dostupné na internete: https://www.dnevnik.bg/politika/2018/03/07/3142061_siderov_poiska_izvineni_e_ot_valeri_simeonov_zal/
- SMITH, A. - ECKHARD, A. 2017. *Austria's tilt toward Russia worries intelligence experts.* In NBC News. Dostupné na internete: <https://www.nbcnews.com/news/world/austria-s-tilt-toward-russia-worries-intelligence-experts-n870711>

- SMITH, A. - ECKHARD, A. 2014. *IRS Paid Bonuses to 1,100 Who Owe Back Taxes*. In *NBC News*. Dostupné na internetu: <https://www.nbcnews.com/business/taxes/irs-paid-bonuses-1-100-who-owe-back-taxes-n87071>
- So spähen uns die Russen aus. 2014. In OE24. Dostupné na internetu: <https://www.oe24.at/oesterreich/chronik/wien/So-spaehen-uns-die-Russen-aus/159373534>
- STEFANO, M. Quando governeremo, la Nato non potra' trattarci come sudditi. Mai piu. In *L'AntiDiplomatico*. Dostupné na internetu: http://www.lantidiplomatico.it/dettnews-manlio_di_stefano_m5s_quando_governeremo_la_nato_non_potra_trattarci_come_sudditi_mai_piu/82_17478/
- STOJAR, R.: Vývoj a proměna konceptu hybridní války. In *Vojenské rozhledy*. 26(2), 2017, ISSN 1210-3292, s. 44-55.
- STYRNA, P. P. 2012. Empire Under Reconstruction: The Grand Strategy of Post Soviet Russia Under Putin. In *Active Measures*, 1(1), 2012, s. 5 - 14.
- Suworow Institut - Институт имени Суворова. 2017. In Facebook. Dostupné na internetu: [online]. [cit. <https://goo.gl/1yC5jX>]
- TIZZIAN, G. – VERGINE, S. 2019. *Quei 3 milioni russi per Matteo Salvini: ecco l'inchiesta che fa tremare la Lega*. In *L'Espresso*. Dostupné na internetu: http://espresso.repubblica.it/plus/articoli/2019/02/21/news/tre-milioni-matteo-salvini-russia-1.331924?ref=HEF_RULLO&preview=true
- WEIDINGER, P. – SCHMID, F. – KREKÓ, B. 2017. *Russian Connections of the Austrian Far-Right*. Political Capital. Dostupné na internetu: <http://docplayer.net/65290324-Russian-connections-of-the-austrian-far-right.html>
- YOUNG, C. 2015. *Russia Denies Stalin's Killer Famine*. In *The Daily Beast*. Dostupné na internete: <https://www.thedailybeast.com/russia-denies-stalins-killer-famine>